

CE AM ÎNVĂȚAT DE LA PROFESORUL G. IVĂNESCU?

Livia VASILUȚĂ
(Universitatea de Vest din Timișoara)

What Did I Learn from Professor G. Ivănescu's Lessons?

The article presents G. Ivănescu in his capacity as Romance languages professor at the Faculty of Philology of the West University of Timișoara. It focuses on the formative elements of his courses, as well as on their present significance. The article also points out the need for an integral edition of Professor Ivănescu's works, characterised by erudition and originality.

Keywords: *G. Ivănescu, Romance languages, historical linguistics, Romanian linguist, professor, editor*

Am avut șansa de a-i fi studentă la cursul de Romanistică din anul al III-lea (1967-1968) și de a fi citit Domnia Sa *Scrierile lingvistice* ale lui Iosif Popovici, reeditate, în 1979, de Maria Purdela-Sitaru și de mine, și de a fi semnat *Prefața* ediției.

O studentă din primii ani de filologie privea cu o anumită neliniște cursul de Romanistică. Nu știa mai nimic despre romanitate și familii lingvistice pe baza înrudirii lor genetice, adjectivul *romanic* fiind, din câte îmi amintesc, menționat în trecut, în manualele de liceu, în legătură cu limba română. Deloc această stare, când considera că în timpul studiilor universitare trebuie să adâncească studiul nivelului gramatical al limbii române sau să cunoască interpretările în multiple feluri ale textelor literare aparținând marilor clasici români (discipline care făceau parte din „programa” anului al III-lea). Lucrurile s-au schimbat atunci când unul dintre cei mai avizați cunoscători ai domeniului propune studiul comparat al limbilor romanice și principiile metodologice care permit explicarea înrudirii genetice dintre respectivele idiomi. G. Ivănescu a fost pentru câteva serii de studenți ai Filologiei timișorene acest mare PROFESOR.

Romanistica se ținea cu toate grupele de studenți de la secția de Limbă și Literatură română în amfiteatrul de la etajul I. Îl am în ochi, intrând în amfiteatru, cu o alură austeră, ușor adus de spate, la cei 56 de ani pe care îi avea atunci. Nu era charismatic, nu cultiva efectele unui spectacol facil. Avea mai curând iradierea savantului sobru, orientat spre studiu. G. Ivănescu ilustra modelul clasic al savantului.

Cursul de Romanistică începea brusc, fără avertismente, fără un răgaz de acomodare. Se deschidea cu fundamentalul capitol al latinei populare, baza istoriei și comparației limbilor romanice, continua cu expansiunea teritorială a latinei asupra altor idiomi, cu rolul substratului în schimbarea lingvistică, apoi rămânea acolo, în vârf, definitiv, amplificând materia până la analiza diferențele de natură fonetică și morfologică dintre latinitate și romanitate și, apoi, pe cele dintre idiomiurile romanice înrudite.

O parte dintre prelegeri începeau cu un scurt istoric al chestiunii abordate, într-atât de dens, încât oricând poate figura într-o mică enciclopedie a limbilor romanice. Din rațiuni ce țin de specificul lingvisticii romanice, profesorul insista asupra fondului de surse esențiale ale latinei populare sau ale vechilor idiomiuri romanice, în special vechea franceză și vechea română. Ne recomanda lucrări fundamentale de romanistică. Atunci când cita opiniile unor lingviști străini numele acestora le scria pe tablă și ne indica răspicat pronunțarea corectă. La curs avea totdeauna prelegerea în față, nu pentru a o citi, ci pentru a nu omite nimic din ceea ce trebuia comunicat. Mulți ar spune că sunt amănunte neesențiale, dar tocmai ele lasă să se întrevadă Profesorul coplesit de sentimentul unei mari responsabilități față de formarea studenților săi.

Plonja în istoria dificilă a cuvintelor. Uneori, pornea de la cuvintele latinești populare, extrase din glosele prescriptive ale celebrului *Appendix Probi* și din inscripții, și explica serii lexicale în idiomurile romanice. Alteori, reconstitua un etimon latinesc neatestat al unui cuvânt românesc sau, când forma și sensul presupusului element latinesc, nu explica evoluția spre română, trimitea către un probabil radical traco-getic. Imperturbabil, profesorul umplea tabla cu meticolosul și fascinantul demers al reconstrucției interne – pe care îl stăpânea cu desăvârșită siguranță – spre a stabili unități lingvistice neatestatate documentar, iar eu, studenta sa, rămâneam într-o tăcere perplexă. De atunci și până astăzi mi-a rămas de la acest curs un fapt: etimologia înseamnă o rigoare gravă, bogăție de material, interpretare justă a faptelor de limbă în spațiu și timp, ingeniozitate și o specializare deloc grăbită.

Cursul de Romanistică mi se părea prea dens, dificil, întru totul copleșitor. Structura frazei era lungă, complicată, plină de interstii explicative, de trimiteri bibliografice greu de urmărit. Faptele lingvistice invocate erau foarte numeroase. Acest parcurs incomod era însoțit de o erudiție autentică, presupusă de orientarea generală a Școlii ieșene, unde profesorul se formase. Asambla fenomene psiho-fiziologice, structuri sociale, fapte istorice, în ideea că nimic din evoluția limbilor nu poate fi studiat numai în termenii sistemului lingvistic, ci și în strânsă dependență cu omul și societatea.

În acei ani de formare, cursul de Romanistică stârnea de-a valma inhibiții, iritare și admirație. Însemnătatea formatoare a cursului este deasupra oricărei îndoieli. Nu știu cât am înțeles atunci din romanistică, dar sunt sigură că acest curs a oferit modelul unui tip de gândire lingvistică și al unui tip de situație, riguroasă și coerentă, în spațiul teoriei și al metodologiei lingvistice.

Dar ceea ce mi-a rămas emblematic pentru profesorul savant erau „parantezele” din fiecare curs al său. Asistam, de fapt, la geneza ideilor. Stimulat de prezența unui auditoriu, savantul făcea noi conexiuni, mintea sa efervescentă detecta subiecte încă necercetate sau nesatisfăcător soluționate, se lansa în ipoteze privind explicația unor fenomene lingvistice, realiza apoi că trebuie să revină la curs și închidea paranteza spunându-ne: „În viitor, cineva dintre dumneavoastră să studieze această problemă”. Și ritualul acesta, de predare a ștafetei, se repeta adesea. Desigur, noi eram foarte departe de problemele lingvisticii romanice, de principiile comparativismului istoric, important era faptul că savantul vedea în viitor, ne includea în el, ne credita, ne stimula. Și chiar dacă a fost imposibil să-i urmăm litera, unii dintre noi i-au urmat spiritul.

Față de studenți, profesorul impunea o distanță politicoasă. Nu căuta deloc gloria studenților. Nu interacționa cu noi decât în sala de curs. În câteva împrejurări am avut privilegiul să fiu invitată de profesor în celebrul cabinet 409. Nu puteai prea mult zăbovi acolo, căci îndată observai pe chipul profesorului o neliniște, semn că se grăbea să se întoarcă la masa de lucru. Și începea din nou să scrie. L-am găsit de fiecare dată înconjurat de mormane de cărți, reviste, dicționare, puzderii de fișe, vrafuri de dosare, stivuite pe rafturile bibliotecii, pe pervazul ferestrei, în spatele biroului, pe birou, gata să-l surpe. Acest spațiu „cucerit” de cărți, dosare și fișe nu arată nimic a risipire, ci reflectă o asceză a cercetării, o muncă încordată, fără răgaz, din care s-a născut o operă durabilă și originală.

Se cuvine să evoc atitudinea binevoitoare a profesorului la examen. Percepea o anumită tensiune din partea noastră, înaintea examenului. În fața profesorului, ne prezentam timizi, crispați, examenul fiind oral. Înțelegea că materia este grea și că efortul studentului trebuie stimulat și gratificat. Se bucura când constata că unul sau altul dintre studenții săi are „croială” de cercetător, fapt pe care-l transmitea asistentei sale din acel an, doamna Petra Pitrop.

Din când în când, cursurile audiate, dincolo de materia din câmpul romanisticii, se deschideau spre teme ale lingvisticii generale. Atunci când făcea referiri, spre exemplu, la apariția în latina populară a unei forme de indicativ perfect și a unei forme de indicativ viitor, profesorul contesta explicația structurală prin „sistem”. În cazurile de față, motivația, pentru G. Ivănescu, se afla în necesitatea de adaptare a sistemului morfotactic la gândire (adică: „în nevoia de a avea o formă de perfectiv rezultativ pentru trecut și nevoia de a avea un viitor, după ce

forma clasică de viitor dispăruse din cauza omofoniei cu perfectul indicativ”). Analiza, care compara și evalua criteriile utilizate în explicația schimbării morfotice din latina populară, în mod normal, aș fi uitat-o, dacă profesorul nu ne-ar fi luat ca parte la examinarea critică a structuralismului în perioada lui de glorie spectaculoasă.

Pentru a pune faptele în perspectivă, amintesc că, în acei ani, singurul loc unde, noi, studenții de la secția de Limbă și Literatură română a Literelor timișorene, mai aflam câte ceva despre structuralism, erau cursurile de gramatică ale profesorului Vasile Șerban. Fără a aplica metodologia structuralistă în morfematică și în sintaxă, profesorul Șerban ne vorbea înflăcărat despre structuralism ca despre un proiect major de modernizare în câmpul cercetării limbilor. Fascinația era atât de mare încât eu buchiseam cărți publicate la noi, în anii 1967-1968, asupra metodelor și țelurilor analizei structurale (de pildă: I. Coteanu (coord.), *Elemente de lingvistică structurală*, 1967; Sorin Stati, *Teorie și metodă în sintaxă*, 1967; Valeria Guțu Romalo, *Morfologia structurală a limbii române*, 1968; Maria Manoliu-Manea, *Sistematica substitutelor din româna contemporană standard*, 1968), le prezentam la cercurile științifice studențești, mărturisind o încredere plină de iluzii în idealul unei descrieri complete și noncontradictorii a structurilor limbii, opusă descriptivismului de tip tradițional.

Prin contrast, cursul profesorului G. Ivănescu aducea note neașteptate. Când prezentarea concisă a noțiunilor generale și a principiilor structuralismului părea să fi prins rădăcini în înțelegerea noastră, discursul auster al profesorului se ridica brusc spre insuficiențele unor variante ale analizei lingvisticii structurale. Obiecțiile sale, în această privință, vizau caracterul excesiv de formal al unor modele descriptive, radicalismul opoziției dintre descrierea sistematică a structurii unei limbi și studiul dinamicii evolutive a limbii. Polemizând cu mitul noutății și originalității structuralismului, profesorul ne spunea că acest curent în științele limbii continuă, într-o anumită măsură, tradiții ale lingvisticii care i-au premers.

Remarcile profesorului, care evidențiază insuficiențele curentului și nu consună în niciun chip cu orientarea influentă până la exclusivitate din lingvistica deceniilor șase și șapte, m-au luat prin surprindere. Într-un fel, situația poate fi înțeleasă și justificată. Lecturile mele de tinerețe – când fascinația modelelor prestigioase, la modă, e mai intensă ca oricând – erau orientate aproape în întregime spre structuralism, bibliografiile din spațiul occidental și românesc, înregistrând o cantitate impresionantă de studii atât în aria manifestărilor sale teoretice, cât și a analizelor practice, îmi „certificau” anvergura curentului, și modestele aplicații personale în care utilizam metodele structurale în studiul unor aspecte ale sintaxei limbii române (aplicații susținute la cercurile sau la concursurile studențești din acei ani), nu mă îndreptau spre lucrări care examinează critic fundamentele curentului și metodele structurale. Pe acest fundal, înțelegeam, totuși, că discursul lui G. Ivănescu exprimă o relație mult mai complexă cu doctrina structurală, relație hrănită dintr-o bună cunoaștere a noului curent. În ochii mei, Profesorul, cu vasta sa știință de carte, personifica într-adevăr Lingvistica în sensul cel mai propriu și corect al termenului.

Într-un alt registru, mi se părea – având în vedere criticile de la curs ale profesorului asupra unor principii de analiză structurală, așadar în răspăr cu orientarea dominantă a vremii – că el nu se situa de partea proiectului modernizării lingvisticii într-o direcție de științificitate și raționalitate, împotriva partizanilor unei lingvisticii „tradiționale”, centrată pe studiul dimensiunii evolutive a limbilor.

La doi ani de la aceste cursuri, aveam să citesc o polemică de principii a lui G. Ivănescu cu mai tânărul profesor Sorin Stati, sub titlul *Structuralismul și lingvistica veche* („Cronica”, V, nr. 25 (228), 20 iunie 1970, p. 1; precedată și urmată de alte note-răspuns, publicate succesiv, tot în „Cronica”, din iunie 1970). Textul citat mi-a cristalizat și nuanțat ceea ce auzisem, cu puțin timp în urmă, la curs, despre structuralism. Această polemică acidă spune multe, chiar prin transparența titlului, despre un anumit tip de confruntare din spațiul cercetării lingvisticii românești din primii ani ai deceniului șapte, la care și profesorul meu participa activ.

În această dezbatere polemică cu Sorin Stati, G. Ivănescu nu pune la îndoială modernizarea adusă de structuralism în studiul limbii și valoarea unor metode analitice

structurale (citată fiind analiza în constituenți imediați), pentru a obține o descriere a structurilor limbii. În mediul științific de atunci, criticile la adresa structuralismului, formulate tranșant de Ivănescu, erau greu de admis: absența unei concepții teoretice care să stea la baza descrierii structurilor lingvistice, refuzul atomismului „metodologic”, „necesar lingvisticii sincronice și diacronice [...], pentru că [principiul] este implicat de nevoia de analiză a limbii și a evoluției ei”, insistența excesivă atât asupra principiului imanenței în studiul limbii ca sistem, cât și asupra principiului explicării prin sistemul lingvistic a schimbărilor din limbă. Detronarea sistemului, din poziția dominantă (exclusivă), pe care i-o conferiseră studiile privind schimbările lingvistice, nu însemna respingerea de către Ivănescu a noțiunii de sistem, precum și a viziunii sistemic-opozițională. Observația pe care profesorul o face în polemica citată mai sus este fundamentală: „Structuralismul actual fetișizează sistemul din care un fapt face parte, explicând prin acest sistem fapte care se explică altfel [...]. Reducând rolul sistemului la adevăratul lui rol în dezvoltarea limbii, vom crea adevăratul structuralism lingvistic”.

Din unghiul strict al contextului de față, îmi era limpede că profesorul își asumă deschiderea spre o concepție structuralistă de orientare saussuriană și, în general, spre structuralismul moderat. Desigur, în aceste câteva rânduri nu am dorit să mă apropiu de problema complicată a raporturilor lui G. Ivănescu cu concepția saussuriană asupra limbajului și, în general, cu structuralismul. Chestiunea merită însă o analiză aprofundată în contextul mai larg al concepției ivănesciene asupra limbajului. Pe parcursul polemicii, pornind chiar de la titlul acesteia, Ivănescu delimitează în lingvistica română de la începutul deceniului șapte, două tipuri fundamentale de cercetări aflate în tensiune: cele moderne, „noi”, bazate pe o teorie formală ce atrage după sine o metodologie analitică structurală, și cele „vechi”, care continuă să aplice, cu succes, principiile generale ale Neogramaticilor. Înțelegeam atunci, mai nuanțat decât altădată, că în acei ani profesorul căuta nu o opoziție tranșantă între „lingvistica veche” și structuralismul moderat, ci o conciliere a concepțiilor lingvistice, în ceea ce ele nu exagerează, solicitată de însuși specificul realității complexe a limbajului. Pentru profesor, prioritară rămâne însă abordarea istorico-comparativă a limbilor, principiile comparativismului istoric oferind soluții corecte, privitoare la evoluția și înrudirile limbilor. Fenomenele lingvistice fiind complexe, învățatul ieșean consideră că în studiul istoric al limbilor, mai cu seamă în morfologie și în sintaxă, metodele structurale pot aduce soluții corecte și adecvate.

Cursurile ținute de profesor au îndeplinit un rol de care atunci, ca studentă, nu eram pe deplin conștientă. Ne-au oferit teme de lectură și de meditație. Ne-au structurat un spațiu pe care, în afara problematicii romanisticii, l-au „deschis” spre unele dezbateri acute, în acei ani, din știința limbii. Ne-au jalonat reperele unui drum științific onest: o bună cunoaștere a realității limbii, raportul critic, normal, cu informația oferită de literatura din domeniu, curajul de a pune întrebări și de a exprima propriile idei, susținute de argumente logice din perspectiva unei concepții coerente asupra limbajului, nuanțate mereu din perspectiva faptelor de limbă. Sunt valori nu numai afirmate, ci asumate de profesor, în articolele și cărțile publicate de-a lungul a jumătate de secol. A fost profesorul care ne-a învățat mult mai multe decât ceea ce figura în programa cursului de Romanistică.

La invitația adresată profesorului G. Ivănescu de către Maria Purdela-Sitaru și de către mine, de a ne citi ediția *Scrierilor lingvistice* ale lui Iosif Popovici și de a ne scrie prefața ediției, am obținut nu numai un răspuns afirmativ prompt, ci am găsit un om de o generozitate excepțională. A citit cu exigență și răbdare întregul volum, ne-a făcut sugestii și corecturi esențiale. În anii aceia tineri, de ucenicie, ne-a încurajat și ne-a inspirat. *Prefața* pe care ne-a „dăruit-o”, deloc complezentă, are o deosebită bogăție de idei. Autorul prefetei coboară succint, dar pertinent, în adâncul operei lingvistice a lui Iosif Popovici și, deopotrivă, o plasează în contextul lingvisticii românești și occidentale, punând în lumină filiații ideatice și aportul de originalitate al lingvistului bănățean. Îndrăznesc să spun că *Prefața* semnată de G. Ivănescu se dezvăluie imediat ca fiind textul unui specialist care a gândit mereu pe cont propriu și care a oferit bogate sugestii de aprofundare a aspectelor studiate.

Sensul acestei „mici” întâmplări de demult, în prejma unui mare profesor de care mă simt legată, mi se descoperă acum, când cel ce susținea, în *Prefața la Scrierile lingvistice* ale lui Iosif Popovici, că „activitatea de editare a operelor deja publicate sau încă inedite ale lingviștilor români din trecut trebuie să devină o caracteristică de seamă și constantă a lingvisticii române de astăzi”, s-a implicat el însuși în spațiul muncii filologice.

Rareori un savant de anvergura lui G. Ivănescu, un spirit atât de original, cu vocația excepțională a sintezei, cu proiecte copleșitoare în lingvistica generală, în lingvistica românească, în cea indo-europeană, în filozofie (cf. *Lucrările științifice ale profesorului G. Ivănescu*, în vol. *Profesorul G. Ivănescu la 70 de ani. Omagiul elevilor și colaboratorilor*, Iași, 1983), să se angajeze într-o muncă uriașă, devotată, tenace și migăloasă, așa cum solicită edițiile critice de texte, o osteneală tradusă prin sacrificiu de timp și mai niciodată aureolată de glorie. G. Ivănescu ne-a oferit, alături de remarcabilele lingviste Carmen-Gabriela Pamfil și Luminița Botoșineanu, ediții voluminoase ale unor scrieri fundamentale ale marelui său profesor, Alexandru Philippide. Ceea ce a inițiat și a realizat profesorul Ivănescu, împreună cu lingvistele ieșene, este un act de dreptate în lingvistica românească, prin readucerea în atenția specialiștilor de astăzi a unei părți fundamentale din moștenirea lingvistică a lui A. Philippide. Cheia în care citesc osteneala fostului meu profesor este una morală, în sensul cel mai profund al termenului. Ca puțini alții, G. Ivănescu ne-a dăruit o operă care l-a marcat formativ profund, în loc să-și fi strâns, personal, în volume, studiile risipite în reviste de specialitate, în lucrări colective, în actele unor congrese internaționale, greu accesibile cercetătorilor români, mai ales celor tineri.

Din punctul meu de vedere, edițiile Philippide, realizate după cele mai înalte exigențe ale criticii de text, însoțite de studii introductive ample, dense, critice, veritabile micromonografii, merită pe deplin laurii Academiei Române, pentru că gratificată este nu numai înnoirea, ci și continuitatea spirituală.

Pentru ca totul să se lege în continuare, să aibă un sens, ceea ce ar trebui să urmeze este o ediție integrală a operei ivănesciene, operă de o erudiție și de o originalitate excepționale în lingvistica românească. În fond, este vorba de moștenirea unui lingvist genial, cum avea să-l aprecieze fostul său student, Eugen Coșeriu, recunoscut pentru exigența evaluărilor, într-o discuție cu un alt mare profesor ieșean, Vasile Arvinte.